

ПРИСТАП ДО ФИНАНСИРАЊЕ – ПРЕДИЗВИЦИ И АЛТЕРНАТИВИ ЗА МАЛИТЕ И СРЕДНИ ПРЕТПРИЈАТИЈА

Пристапот до финансирање е една од клучните алатки за обезбедување економски раст поради потенцијалот да поттикне доблесен круг во кој растот генерира дополнителни извори на финансии. Но, *истражувањата* покажуваат дека наспроти големото економско значење и учество во генерирањето додадена вредност и раст, микро, малите и средни претпријатија (ММСП), новите компании и фирмите надвор од големите градови се несразмерно погодени од недостатокот на поволни можности за финансирање преку банките и другите кредитни институции. Во дигиталната ера кога способноста на компаниите да се адаптираат и да понудат иновативни производи и услуги е клучна за нивниот раст, но и опстанок, неопходно е да се размислува на неконформистички начин (*out of the box*) за пристап до финансии кој ќе им го овозможи тоа.

ММСП ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА: ГОЛЕМО ЗНАЧЕЊЕ, ОГРАНИЧЕНО ФИНАНСИРАЊЕ

ММСП се еден од клучните двигатели на македонската економија со вкупно 99,7% од сите активни деловни субјекти, 3 од 4 вработувања и 63,4% од вкупната додадена вредност во 2017 година, што претставува ниво споредливо или повисоко од просекот на ЕУ. Во контекст на исполнување на Копенхагенските економски критериуми за членство во ЕУ¹, овие податоци истовремено зборуваат и за неопходноста од постојано јакнење на конкурентноста и иновативноста на ММСП со цел тие да можат не само да ги издржат конкурентските притисоци од единствениот европски пазар по членството во ЕУ на Северна Македонија, туку да може да ги користат придобивките од „четирите слободи“ (слободното движење на работници, стоки, услуги и капитал).

Но, и покрај нивното огромно економско значење, ММСП се честопати во подредена положба кај финансиските институции кога станува збор за обезбедување финансии за нивното тековно работење и за поддршка на долгорочни проекти и инвестиции поради релативно малата профитабилност за финансиските институции. Иако Северна Македонија е единствената земја во регионот каде можноста за добивање банкарски кредит во текот на светската финансиска и европската должничка криза, изразена преку соодносот на кредити како процент од БДП, не се намали, *учеството на ММСП во вкупниот процент на деловни кредити на останува ниско со вкупно една третина од кредитите.*

¹ 1 - Постојење на функционална пазарна економија, 2 - Капацитет за справување со конкурентскиот притисок и пазарните сили во Унијата.

РАМКА НА ЈАВНИТЕ ПОЛИТИКИ

Пристапот до финансии воопшто и конкретно за ММСП е дел од јавните политики во поглавје 20 – Претпријатија и индустриска политика и подразбира обврска за Северна Македонија да се усогласува со политиките на ЕУ. Сепак, треба да се напомене дека повеќето клучни документи во поглавје 20 всушност претставуваат „меки“ правни инструменти, односно принципи од основачките договори, известувања од Европската комисија до Парламентот и Советот, препораки, заклучоци на Советот на ЕУ и во помала мера регулативи кои директно се применуваат и директиви кои треба да се транспонираат во националното законодавство на земјите-членки и кандидатки. Тоа значи дека државата има во голема мера слобода сама да ги дефинира политиките во ова поглавје, во зависност од домашниот контекст и во насока на претходно утврдените национални стратешки цели. Клучни документи во однос на пристап до финансии од страна на ЕУ се Актот за мали претпријатија (2008, и ревизијата од 2011) и Директивата 2011/7/ЕУ за доцнење при исплатите во деловните трансакции.

На национално ниво, повеќе стратешки документи го идентификуваат пристапот до финансии како еден од клучните аспекти за развој на ММСП и предвидуваат соодветни мерки и инструменти, меѓу кои: Стратегијата за МСП 2018-2023, Стратегијата за конкурентност 2016-2020, Стратегијата за иновации 2016-2020 и стратешкиот документ за индустриска политика 2009-2020. Во однос на законската рамка, таа е составена од Законот за државна помош, Законот за финансиска дисциплина, Законот за финансиска поддршка на инвестиции и Законот за иновациона дејност. Освен тоа, применлива во оваа област е и законската рамка што се однесува на банките и финансиските друштва (поглавје 4 – слободно движење на капитал) и на финансиските услуги (поглавје 9), коешто во голема мера треба да се транспонира во законот за платежни услуги и платни системи (во фаза на усвојување).

Според последниот извештај на Европската комисија за напредокот на земјата во пристапниот процес за членство во ЕУ, Северна Македонија е умерено подготвена во однос на усогласувањето во поглавјата 4, 9 и 20. Како предизвици за надминување се идентификуваат нејасната институционална поставеност, односно недоволната разграниченост во надлежностите на јавните институции кога станува збор за спроведување на стратегиите и мерките, отежнетиот пристап до кредити за ММСП поради строгите барања за обезбедување и сложените процедури на банките и нискиот степен на развиеност и искористеност на алтернативните извори на финансирање. Мерките за подобрување, натамошно усогласување со европските стандарди и усвојување на добрите практики се подготвуваат и ревидираат на годишна основа во рамки на Националната програма за усвојување на правото на ЕУ и Националната програма на економски реформи.

Сите клучните национални документи, актуелни и минати, ја препознаваат важноста и предизвикот на обезбедувањето пристап до финансии, особено за ММСП. Како резултат на тоа, воспоставени се повеќе програми и инструменти за поддршка на ММСП преку државните

институции со хоризонтален и тематски опфат². Сепак во отсуство на (јавно достапна) анализа на нивните резултати заснована на објективни индикатори (број на компании кои аплицирале и кои добиле, причини за одбивањето, параметри со постигнувања на компаниите кои добиле средства итн.), нема начин да се направи проценка на нивната корисност, ефикасност и ефективност, во споредба со вложените буџетски средства.

ТРАДИЦИОНАЛНИ ИЗВОРИ НА ФИНАНСИРАЊЕ

Според **Балканскиот бизнис барометар** за 2020 година, македонските компании кога станува збор за обртни средства и нови инвестиции претежно сметаат на сопствени средства и акумулирана добивка (75,8%), во помала мера на кредити од домашни комерцијални банки (10.4%), кредит од Развојната банка (4,6%) или заеми од семејството и пријателите (2,1%). Останатите начини на финансирање (продажба на сопственички удели, кредит кај добавувачи, лизинг, факторинг и сл. се застапени со минимален процент, додека краудфандинг, бизнис ангели, заеднички вложувања, инвестициски фондови и друг ризичен капитал не се наведени, односно се вклучени во категоријата останато (2,7%).

Во услови кога самофинансирањето не е изводливо, традиционалното должничко финансирање, преку банкарски и небанкарски кредити е првата опција за финансирање за македонските ММСП. Сепак, добивањето на кредит, особено за ММСП, не е ни посакувана ни лесна задача. Во текот на последната година, само **18% од компаниите воопшто добиле банкарски кредит**. Останатите 82% кои не аплицирале или не успеале да добијат (4,5%) и кои според дефиницијата на ЕБОР се сметаат за т.н. „кредитно ограничени“ компании, како причини ги наведуваат пред сè високите каматни стапки (58,2%), сложените процедури (16,4%) и високите барања за обезбедување (13,4%). Притоа, во рамки на „кредитно ограничените“ компании, дури 96% се ММСП.

Конзервативниот пристап кон финансирањето од страна и на компаниите и на креаторите на јавни политики има негативно влијание врз растот и конкурентноста на ММСП. Како последица на тоа, според проценката на Европската Комисија за 2017 година, новите и растечки компании од Северна Македонија имаат **помали шанси да се пробијат на нови пазари** во споредба со нивните конкуренти од ЕУ. Македонските ММСП имаат **најмало учество во извозот** во споредба со сите земји во Западен Балкан, **најмало присуство, продажба и извоз онлајн** во споредба во регионот, како и значително **помал процент на иновативни производи и услуги**. Овие негативни трендови јасно укажуваат на сериозноста на проблемот, потребата да се развијат алтернативните извори на финансирање и да се оспособат ММСП за нивно користење.

² Министерството за економија, Агенцијата за поддршка на претприемништвото, Развојната банка и Агенцијата за вработување нудат различни програми во различни сектори, додека пак Министерството за земјоделство преку Платежната агенција, Агенцијата за поддршка на туризмот и Фондот за иновации и технолошки развој нудат поддршка во рамки на своите области на делување.

АЛТЕРНАТИВНИ ИЗВОРИ НА ФИНАНСИРАЊЕ

За разлика од воспоставената регулаторна рамка за банките и останатите традиционални извори на финансирање, кога станува збор за алтернативните извори, во Северна Македонија, како и во поголемиот дел од Европа, политиките и правните прописи доцнат во споредба со развојот на практиката и можностите. Што се однесува до можностите за групни вложувања (crowdfunding), бизнис ангелите, можноста за учество на пазари на акции за раст и криптовалути, иако како опција за финансирање постојат, сепак во моментот не се уредени со национални прописи, додека пак законската рамка за микрофинансирање, инвестициски фондови, факторинг и лизинг има простор за значителни подобрувања што би веделе кон нивна поголема примена.

Недостатокот на регулатива подразбира правна несигурност и за потенцијалните инвеститори и за ММСП како корисници на финансирањето. Освен тоа, поради релативно новите концепти и алатки во основа на алтернативните извори на финансирање од една и конзервативниот пристап кон финансиите од друга страна, македонските компании во голема мера не се запознати со можностите, придобивките и ризиците и имаат извесна доза на недоверба, особено кога се работи за финансирање преку продажба на сопственички капитал (equity financing).

Во услови на глобална пандемија која нагвестува тектонски промени во глобалната економија и начинот на работа на компаниите, одржување чекор со светските трендови во пристапот до финансии, дигиталната економија и новите алатки за финансирање кои комбинираат финансиски услуги и нови технологии (FinTech) е клучно не само за конкурентноста на економијата, туку и за опстанокот на дел од ММСП. Токму ММСП поради својата големина имаат можност побрзо да се адаптираат и да ги искористат предностите и во својство на даватели и на корисници на финансиски услуги, што би им овозможило не само да ги надминат тековните предизвици со пристапот до финансии, туку и брзо да растат, прескокнувајќи побрзо низ развојните фази (leapfrogging effect).

Но, имајќи ја предвид брзината на случувањата, потребните знаења и капацитети од оваа област засега остануваат „привилегија“ на мал број компании, предводени пред сè од млади претприемачи и во области најчесто директно поврзани со врвните технолошките иновации. Позначаен и поширок ефект е можен само со брзо препознавање на можностите на алтернативните извори на финансирање од страна и на креаторите на јавни политики и на ММСП, мапирање и надминување на предизвиците и предлагање на сеопфатни мерки во однос на понудата и побарувачката.

ЕВРОПСКИ ФОНДОВИ И ПРОГРАМИ

Иако ги имаат речиси истите европски фондови и програми на располагање како и компаниите од државите членки на ЕУ, македонските ММСП многу малку ги користат овие инструменти. Покрај активностите отворени за компании во Инструментот за претпристапна помош (ИПА), главно во секторот Конкурентност и иновации, македонските деловни субјекти имаат пристап и до Програмите на Унијата благодарение на т.н. влезни билети кои државата ги уплаќа со средства од ИПА (Програмата за конкурентност на МСП - КОСМЕ, Хоризонт 2020, но и Еразмус+ и Креативна Европа кои имаат повици за проекти отворени за ММСП во рамки на своите области на покривање).

Кога станува збор за грантови од КОСМЕ, во тековниот програмски период (2014-2020 година), од 9 одобрени проекти за македонски корисници само во еден учествува компанија, додека останатите проекти претежно се спроведуваат од страна на универзитети, истражувачки институти, непрофитни и бизнис организации. Оваа програма поддржува и програма за кредити и гаранции преку Развојната банка на Северна Македонија во вкупен износ од 100 милиони евра од 2018 година наваму. Освен тоа, повеќето комерцијални банки нудат можност за пристап до европски средства (претежно кредити со поволни услови во однос на обезбедување, но повремено и можности за комбинација со грантови) за точно определена намена: постигнување на ЕУ стандарди, одржлив развој, иновативни и инвестициски проекти, стартапи итн. Што се однесува до Хоризонт 2020, програмата на ЕУ за поддршка на истражувања и иновации, македонски приватни деловни субјекти учествувале 26 пати и искористиле вкупно 4 милиони евра³.

Процедурите за аплицирање и спроведување на европски проекти се клучната пречка во користењето на европските средства, пред сè кога станува збор за програмите кои се управуваат директно од Брисел (Програми на Унијата). Тие се сложени, обемни, технички, подложни на промени (на секои седум години со новиот програмски период) и различни од една до друга програма, најчесто бараат високо ниво на англиски јазик и познавање, покрај на тематската област во која се аплицира и на основите на управувањето со проектен циклус. Додека големите компании можат да си дозволат поголеми вложувања во обуки од оваа област за вработените и ангажирање на надворешни соработници/консултантски кои би им помогнале со подготовка и спроведување на проектни апликации, ММСП најчесто немаат таква можност, поради што се обесхрабени кога станува збор за апликации за поголеми проекти, особено во конкуренција на европско ниво.

Ситуацијата е малку поедноставна кога станува збор за средствата од ИПА и регионалните фондови наменети за државите од Западен Балкан. Имено, иако сложеноста на постапките останува иста, националните институции задолжени за управување со овие средства имаат директен пристап до потенцијалните корисници и можност да им излезат во пресрет и да

³ Алатката за пребарување не овозможува преглед на структурата на компаниите, поради што не се знае дали овие компании се во категоријата МСП.

направат извесни прилагодувања кон нивните потреби. Како примери на добра практика во тој контекст треба да се издвојат националниот ИПА [проект за регионална и локална конкурентност](#) со којшто досега беа опфатени 16 компании, како и регионалниот [Центар за претприемачки развој и иновации](#) (WB EDIF) за Западен Балкан којшто од 2012 година наваму обезбедил пристап до сопственички капитал, заеми, гаранции и поддршка за 141 иновирачки ММСП од Северна Македонија.

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Пристапот до финансии е една од клучните пречки за развојот на ММСП, нивниот придонес кон економскиот раст на земјата и успешноста да се интегрираат во единствениот европски пазар. Дополнително на веќе утврдените потреби и тешкотии, со пандемијата на КОВИД-19 пристапот до квалитетни финансиски услуги по разумна цена добива уште посериозна и поитна димензија како неопходна алатка за ММСП да се адаптираат кон промените и да одржат чекор со глобалните трендови на дигитализација, е-трговија, нови алатки за комуникација, работа од дома итн. Од тие причини, неопходни се смели чекори, пред сè од страна на креаторите на јавни политики, да одговорот соодветно на предизвикот.

- Во момент кога периодот на спроведување на повеќето стратешки документи за ММСП и пристап до финансии истекува, неопходно е да се спроведе **темелна и објективна анализа на постигнатите резултати** со вклучување на деловната заедница преку нејзините претставнички организации. На тој начин би можеле да се извлечат научени лекции за да се надминат пропустите и да се дефинираат мерки и активности кои во следниот програмски период понасочено и поефикасно би ги адресирале потребите на ММСП и би вродиле со позабележливи резултати. Неопходно е **јасно разграничување на надлежностите за нивно спроведување меѓу институциите; алоцирање на конкретен буџет за реализација на активностите**, издвоен од буџетот за тековни активности на институциите; **воспоставување на рамка за следење и евалуација** која ќе се состои од индикатори, нивна моментална вредност и целна вредност што треба да се постигне.
- Потребно е **доусогласување на Законот за финансиска дисциплина со Директивата за задоцнети плаќања** во делот кој се однесува на исплатата на обврски од страна на јавниот сектор и државните институции.
- Иако во однос на сите параметри поврзани со должничко финансирање државата е во голема мера во рамки на европскиот просек, кога станува збор за алтернативни извори на финансирање, Северна Македонија се наоѓа на дното на листата европски држави. Неопходно е преземање на сеопфатен пристап за **комплетирање и/или подобрување на стратешката и законската рамка за користење на алтернативни извори на финансирање** со што би се обезбедило правна сигурност, подигнување на свеста и соодветен поттик за потенцијалните инвеститори (физички и правни лица) и за ММСП како потенцијални корисници.

- Конкретно, потребно е **воспоставување регулатива за бизнис ангели** или создавање услови за нивно делување преку [измени во Законот за трговски друштва](#) (олеснување на можностите за инвестирање во старт-апи – член 29, тргувањето со удели – член 198 и 252) и **воспоставување регулатива за групни вложувања**, за што како основа може да послужи [предлогот за регулатива](#) на Европската комисија кој во моментот се дискутира од страна на европските легислативни институции.
- Потребно е преземање **мерки кои би го направиле лизингот попривлечен начин на финансирање за ММСП** и би ги поттикнале со лизинг да набавуваат машини, опрема и недвижности. Со зголемување на атрактивноста на пазарот за лизинг би се овозможил влез на нови финансиски друштва (домашни и странски), со што условите би станале дополнително поволни.
- Имајќи предвид дека условите за факторинг во моментот се флексибилни, односно само начелно се утврдени според општиот Закон за облигациони односи и зависат од политиката на финансиските друштва, неопходно е **преземање мерки за зголемување на привлечноста и ефикасноста на факторинг како опција за брзо обезбедување ликвидност** преку зголемување на процентот кој финансиските друштва го исплаќаат за преземените побарувања и поттикнување на примена на факторинг и за побарувања со подолг рок на доспевање.
- Со цел зголемување на интересот и активноста на инвестициските фондови и фондовите на ризичен капитал во Северна Македонија, потребно е да се разгледаат можностите за **подобрување на правната сигурност, пред сè преку зајакната државна гаранција**.
- Кога станува збор за подобрување на опсегот и влијанието на микрофинансирањето, потребно е да се поттикне **диверзификација на портфолиото, односно понудата на микрофинансиските институции** (заштеди, осигурување, итни кредити, кредити за диверзификација на основните средства, „кредит+“ услуги итн.) и **зголемување на државната поддршка за кредитни линии за микрофинансирање и обезбедувањето гаранции**.
- Во услови на ограничени јавни финансии, јавен долг од речиси 60% и мал простор за задолжување од страна на државата, особено по пандемијата на КОВИД-19, програмите за поддршка на ММСП би требало да се насочени кон **јакнење на свесноста и капацитетот на компаниите за да може успешно да користат надворешни средства – европски фондови и програми, приватен капитал преку пазари на хартии од вредност, ризичен капитал, бизнис – ангели, групни вложувања итн.** Во тој контекст, неопходно е:
  - **обезбедување техничка помош за подготовка на проектни апликации и бизнис планови,**
  - **обуки за финансиска писменост и вовед во алтернативните извори за финансирање,**
  - **субвенционирани консултантски услуги и**
  - **менторство.**

- Од клучно значење е поттикнувањето проактивен однос кај државните институции и локалните власти кои не само што би требало да бидат на располагање за да одговорат на евентуални прашања и да дадат насоки, туку и **да воспостават теренски екипи кои во соработка со стопанските комори и локалните бизнис здруженија би работеле на директно информирање на ММСП** за можностите кои им се на располагање.
- Кога станува збор за ИПА, поради самата природа на инструментот кој е насочен пред сè кон поддршка за реформите за членство воопшто и непрофитните структури, можностите за директна и индивидуална поддршка за приватниот сектор се многу ограничени. Но, имајќи предвид дека националните институции се задолжени за програмирањето на средствата, остварливо и неопходно би било за следната фаза на програмирање (2021-2027) **да се предвидат повеќе акциски документи и да се алоцираат средства за техничка поддршка на МСП** (кампањи за информирање, обуки, консултантски услуги, менторство) со цел нивно поттикнување и оспособување да користат европски фондови и програми и алтернативни извори на финансирање.

КОРИСТЕНИ ИЗВОРИ

Isabella Moder, Niccolò Bonifai, 2017, *Access to finance in the Western Balkans*, European Central Bank, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op197.en.pdf>

European Commission, 2020, *Access to finance*, https://europa.eu/youreurope/business/finance-funding/getting-funding/access-finance/search/en/financial-intermediaries?shs_term_node_tid_depth=2113&field_company_category_tid_i18n=All&field_amount_of_finance_range_value_i18n=All&field_type_of_finance_tid_i18n%5B%5D=2103&field_type_of_finance_tid_i18n%5B%5D=2104&combine=

European Commission, 10/2020, *Commission staff working document - North Macedonia 2020 Report*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/north_macedonia_report_2020.pdf

European Commission, 2020, *COSME Data Hub*, <https://cosme.easme-web.eu/>

European Commission, *H2020 Country Profile – North Macedonia*, <https://webgate.ec.europa.eu/dashboard/sense/app/a976d168-2023-41d8-acec-e77640154726/sheet/0c8af38b-b73c-4da2-ba41-73ea34ab7ac4/state/analysis/select/Country/North%20Macedonia>

European Commission, *2019 SBA Fact Sheet – North Macedonia*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/sba-fs-2019_north-macedonia.pdf

European Commission, 2018, *Commission proposal for a regulation on European crowdfunding services providers*, https://ec.europa.eu/info/publications/180308-proposal-crowdfunding_en

Regional Cooperation Council, *Balkan Business Barometer 2020*,
<https://www.rcc.int/balkanbarometer/results/1/business>

Western Balkans Enterprise Development and Innovation Facility, *Annual Report 2019*,
http://www.wbedif.eu/wp-content/uploads/2020/05/WB_Edif_AR_2019.pdf

Дејан Алексов, 2017, *Потенцијални пречки од ЗТД за инвестиции на Бизнес Ангели*,
<https://www.aleksov.mk/mk/preckibainvesticii/>

PCM Фондација, Ресурсна платформа за поглавје 20, <https://www.poglavje20eu.org/en/about-chapter-20>

Проект за локална и регионална конкурентност, 2020, <https://lrsp.mk/>

Развојна банка на PCM, 2020, <https://www.mbdp.com.mk/en/international-co-operation>

Документот е изработен во состав на проектот „Промовирање на мултилатерален дијалог и соработка со граѓанскиот сектор, јавните власти, бизнис секторот и медиумите за побрзо прилагодување кон единствениот пазар“ имплементиран од Фондација Претприемачки сервис за млади, финансиран од Шведската агенција за меѓународна развојна соработка (Sida) преку проектот „Нордиска поддршка за напредок на Северна Македонија“, имплементиран од Канцеларијата на Обединетите Нации за проектни услуги (UNOPS).